

A JÖVENDŐ TÖRVÉNYHOZÁS.

ADALÉK A PARLAMENTARIZMUS KÉRDÉSÉHEZ.

A parlamentarizmusról elmélkedvén, gondolkodás nélkül nem szabad elfogadni, de vizsgálatlan elmellőzni sem szabad az arról szóló közhelyeket. A közitélet ritkán helyes, de sohasem ok nélkül való. Gyakran téved oly formán, mintha a hathét esztendő gyerекről úgy ítélne, hogy: fogait hullatja, tehát vénül s utolját járja. De ok is van az ítéletre: a gyerek fogai csakugyan megingottak s nem tudja hasznukat venni.

Ez a példa nem éppen csak hogy kép; homályosan bár, de törvény van benne. Intézmények fejlődése gyakran kezdődik hasznavehetetlenséggel. Hol itt, hol ott, s mind többször s mind több helyütt meginganak, kilyukadnak, feladataikkal szemben tehetetlen állanak, kinövéseik folytán ellentétbe kerülnek hivatásukkal — se kinövéseket mégsem lehet lemetszeni, mert mindenütt elevenbe vágnánk. Ilyenkor kelnek a kétségbeesett panaszok, mint a milyen a parlamentarizmus felől szokásos: rossz, rossz, sehol be nem válik, de meg kell tartanunk, mert hol az a jobb, mit helyébe tehetnénk? Valósággal azonban a jobb már megvan, s éppen a jobb, erősebb, megfélelőbb változat türelmetlen növése ingatja meg s teszi hasznavehetetlenné az intézmény régi alapját. Sorra vizsgálva a parlamentarizmust sirató és vádoló közhelyeket: ki tudja, adataikból nem épül-e ki a törvényhozás valamely alkalmasabb módjának: ha nem is teljes képe, de legalább megközelítő sejtelve?

I.

Ne feledjük, hogy a parlamentnek nem csak az volt rendeltetése, hogy törvényt hozzon. Ez csak következménye és fejleménye lett abbeli eredendő igazi két rendeltetésének, hogy a törvények megtartását kikényszerítse s megszegésüket megtorolja. A mai parlament kezdeteinek ideiben a tulajdonképpen való törvények s alkotmányos intézkedések többnyire fegyveres erővel, lázadásokkal, forradalmakkal, polgárháborúkkal kikényszerített fejedelmi engedmények, melyeket az udvar szeretne, a parlament nem enged visszavonni. Nem háborút izenni vagy békét kötni; nem kormányozni s nem politikát csinálni: a parlamentnek mind ezt csak ellenőrizni a rendeltetése, — ellenőrizni a chartákban, bullákban, békeokmányokban, szabadságokban s megegyezésekben biztosított nemesi vagy polgári jogok szempontjából, törvénytelen intézkedésektől megtagadván a szükséges eszközöket. A parlamentnek nem véletlen vonása, a mi a régi párisi parlamentben külön domborodott ki: hogy valójában bíróság. E vonás a régi angol parlamentből sem hiányzik, annyira nem, hogy igazában a maiban is benne lappang, s benne lappang általában a parlamentekben, melyeknek házai számos esetben bírósággá alakulnak, vagy kiegészülnek olyan bírósággal, mely az újonnan hozott törvényeknek az alkotmányvaló megegyezéséről dönt. Ezért helytelen a megkülönböztetés, hogy a *par excellence* bíróságnak, a párisi parlamentnek e parlament neve üres és csakis külső névrokonság. A XIII. Lajos alatt már elég erősen kialakult, s a régensség idején a Mazarin akaratóban élő fejedelmi hatalommal a párisi parlament szakasztott úgy áll szemben, mint az angol parlament az angol királylyal. Ezt már *Voltaire* is világosan látja, s az ő *Siècle de Louis XIV*-ában meg is írja: mint hangsúlyozta az udvar, hogy a párisi parlament egyszerűen csak bíróság, mely csakis arra való, hogy a király kegyelméből a polgárok peres ügyeiben döntsön, *et le parlement de Paris ne ressemblait pas plus aux parlements tenus par nos premiers rois, qy'un consul de Smyrne ou d'Alep ne ressemble à un consul romain. Cette seule erreur de nom...* és így tovább. Ám: *les citoyens de Paris et tout ce qui tenait à la robe voyaient dans le parlement un corps auguste qui avait rendu la justice avec une intégrité respectable; qui n'aimait que le bien de l'état et qui l'aimait au péril de sa fortune; qui bornait son ambition à la gloire de reprimer l'ambition des favoris et qui marchait*

d'un pas égal entre le roi et le peuple et, Sans examiner l'origine de ses droits et de son pouvoir, on lui supposait les droits les plus sacrés et le pouvoir le plus incontestable. Quand on le voyait soutenir la cause du peuple contre des ministres détestés, on l'appelait la pere de l'Etat et on faisait peu de difference entre le droit qui donne la couronne aux rois et celui qui donnait au parlement le pouvoir de modérer les volontés des rois. Ezt a *peu de différence*-ot általában szemmel kell tartani azóta már differenciálódott intézmények annak idején volt gomolygásánál. Vásárlott tisztség vagy választás útján való kiküldetés, személyes vagy képviseleti jog, királyi kinevezés vagy polgári megbízás azokban az időkben nem oly nagy különbségek, mint manapság. Hiszen törvényhozás és törvénylátás, igazgatás és bíraskodás, sőt ellenőrzés és megtorlás is: még ina sem tud egyik a másiktól élesen elhatárolódni. Üres formasággá sülyedt bár: ma is a parlament ellenőrző hatalmának egyik szankciója a miniszterek vád alá való helyezésének joga. Szenátus vagy alsó tábla vagy parlamenti bizottság, mint említettük, bizonyos esetekben ma is egyetlen vagy közbenső vagy legfőbb bíróság. Bizonyos, hogy a parlament e törvény látó tisztje világszerte csökkent, megkopott, más kezekbe került, — de bizonyos az is, hogy ezzel egy csomó olyan föladat maradt el teendői közül, melyre való különös tekintettel fejlődött ki szervezete, a melynek híján ez, mint a vakondok szeme, használatlan csökevényesedik. Viszont, a mik egyéb természetű feladatai volnának a régiek helyett, azokról e szervezetben nincs elég gondoskodás, hogy kellő rugalmassággal hozzájuk tudjon simulni. A parlament alatt voltaképp abban a perczen ingott meg a talaj, mikor, teljesen képviseleti alapra helyezkedve, az egész nemzet képviseletét igényelte, és, mint Angliában, Franciaországban, Hollandiában, souverainné lett, kinek akaratával szemben a fejedelmi vagy elnöki veto csak formaság. Mert e perczen vállalt a parlament olyasmit, a mire, szervezetének más rendelkezések szerint való alakulásánál fogva, valójában képtelen. A nemzet egy-egy osztályának jogait személyes részvételükkel vagy közvetett képviseletben a parlament meg tudja védeni, de a nemzeti akarat kifejezésére a képviseleti alkotmány elégtelen. Ne mondják erre, hogy: ugyan, hát a fejedelem tudott a nemzet helyett gondolkozni, s a parlament ne tudna? A fejedelem nem a nemzet helyett gondolkozott, hanem a nemzet számára. A fejedelem a maga vagy az őt támogató rendek

politikáját csinálta, melynek számára meg kellett nyernie azokat, kiknek akaratától függött egy és más az országban, tehát például a köznemességet vagy polgárságot. Nem a nemzet *akart*, csak a gyengébb osztályok elfogadták — gyengeségből vagy ellenszolgáltatásért — a fejedelem vagy az uralkodó rendek akaratát. A parlament is képes arra, hogy egy-egy szűkebb körű kasztnak: papságnak, nemességnek, s talán, bár már nagyon csak talán, a polgárságnak érdekeit képviselje, a mely csak nevezi magát nemzetnek, valójában azonban osztály, melynek megvolt vagy megvan a szerencséje, de több joga sincs hozzá, hogy elmondja, mint a fejedelem: *l'état c'est moi*. Ám mihelyest valóban a nemzet képvisellete akar lenni: mentül őszintébben tör erre, mentül inkább általános választójogon alapul s erőviszonyaiban mentül hívebb mikrokozmosza akar lenni az ország s a társadalom makrokozmosának: a képviselleti alkotmány recseg, ropog, ingadozik; dilemmák útvesztőjébe téved; circulus vitiosusok örvényébe keveredik, és szűk, hasznavehetetlen és elégtelen. Körülbelül úgy, s talán ugyanazon okokon, mint valami régi, szép rokokó-szoba, mely gyönyörűen keretelte be a királyi *levert*, jó volt püspöki ebédlőnek s nemesi fogadó szobának, a gazdag polgár is valahogy hozzánevelődött túlságos pompájához s úri törekenységéhez, de ha a fenséges nép talál belé telepedni: míg a sokaság java künreked a folyosó, a benszorongók tülekedésétől recsegnak a finom bútorok, a kényelmesen ráterpeszkedők alatt szétmállik a gyenge párnásszék, sár lepi be a viaszos padlót, bagólé a selyem kárpitokat, s öt perc múlva a palota nem palota többé, hanem istálló. És, isten tudja, ebben nem egészen a plebs a hibás, mert az ő tágas és megfelelő kocsmaszíneiben nyugodtan, rendesen s emberségesen tudja megtartani az ő népgyűléseit.

II.

Hogy a képviselleti törvényhozás elégtelen az egész közönség képviselére: egyformán bizonyítják egyfelől a parlament legkülönbféle visszasságai, másfelől a legkülönbféle szerek és kieszelések, melyekkel tudatosan, sőt olykor öntudatlanul is e visszasságokon akarnak segíteni. Most, hogy Európa, Amerika, Ausztrália és Japán révén, Ázsia sorjában megpróbálkozott a legkülönbözőbb választási rendszerekkel, a közvetett választástól az egyenesig, a kerületitől a skrutiniumosig, az egyestől a

plurálisig, az általánosig, s a proporciósig: nyugodtan megállapíthatjuk, hogy egyik mód sem vált be s mindegyiknek vannak leküzdhetetlen hiányosságai, melyek valamiképen mindig a tiszta képviseletet hamisítják meg. Sehol sem győzik eléggé hangsúlyozni, hogy a népképviselet mindenkitől független legyen, kiküldetése tartamára még saját küldőitől is. Hogy van hát mégis, hogy valahányszor valami nevezetesebb és életbevágó újítás vagy cselekvésbeli kényszerűség váratlanul bukkan a parlament elé, felzúdul az általános kívánság: oszlassák föl a parlamentet, hogy a közönség, új választás révén, maga döntsön a reform sorsa felől? E kívánságot mindenki jogosnak ítéli — holott, ha a népképviselet igazán teljes népképviselet, e kívánság a legnagyobb illogika és sértő bizalmatlanság a parlament iránt. S még ezenfelül is: mikor a javaslat tárgyalásra kerül, a sajtó s a népgyűlések micsoda ostrommal kerülgetik a népképviseletet! S vajjon ez tiltakozik-e ez illetéktelen beavatkozás ellen? Dehogy tiltakozik: hasznát veszi, hivatkozik rá vagy meghajol előtte. Fáklyásmenetek és macskazenék, utcai tüntetések, melyekbe a katonaság is beleelegyedik: mindezek nyomják és influálják a legfüggetlenebb parlamentet is. Kamarák, egyesületek, vármegyék, ligák: mind belebeszélnek a parlament dolgába. Kormányok puhítgatják ismételt fölosztásokkal, pártklubok kötik meg taktikai határozatokkal, bizottságok terrorizálják vagy egész frakciók bénítják meg leköszönéssel vagy absztinenciával. Mindez kettőre vall: arra, hogy a parlament maga sem érzi magát teljes és tökéletes képviseletnek, s arra, hogy a közönség sem tekinti annak.

De nézzük a parlament munkáját. Legelsőbb is az ötlik szemünkbe, hogy a parlament nem dolgozik, nem is dolgozhat. Munkáját a bizottságok vállalták, de még ezek sem maguk végzik. Minden valamire való dologhoz hozzászól az egész közvélemény, hozzászólnak az érdekelt körök, a tudósok, a gyakorlat emberei s az újságok. A bizottsági tárgyalások e vitáknak a leszűrődései, a plenum a bizottságok mondókáit ismétli. A parlamenti vita üres formáság lett, mert parlamenti szónoklat nem győz meg senkit. Vita előtt ép úgy le lehetne szavazni, mint vita után, — a szavazatok aránya ugyanaz volna. S a szavazás? Ez sem afféle improvizálás; ez is a klubokban előre megállapított vagy kipaktált dolog, s a mai parlamentarizmusnak szálló igéje lehetne a Péchy Tamás híres kijelentése, hogy: itt nem igazságról van szó, hanem szavazásról. Maguk a par-

lamenti szónoklatok, kevés kivétellel, újság-cikkek utáni papolásai; újság-cikkekké, melyek mögött, a sajtó influáltsága révén, politikai kotteriák vagy személyiségek állanak, kik ekként sajtóban, népgyűléseken, klubokban, bizottságokban előre megcsinálják a dolgukat, a parlamentben már csak az utolsó formaságok vannak hátra, melyekkel maga a parlamenti tárgyalás is üres formasággá válik, tehát fölöslegessé.

Ám ugyane parlament, melynek munkássága csak forma szerint való, s ha eszköze, hát fölösleges eszköze a közakaratnak: egyúttal akadálya is lehet a közakarat érvényesülésének. Választók millióit nem lehet megvásárolni vagy megfélemlíteni, de néhány száz parlamentárist igen. Ugyanaz a parlament, mely vagy képtelen a köztörekvések kifejezésére, vagy, ha képes, annak fölösleges médiuma, nagyon alkalmas a személyes törekvések elősegítésére. A rendes vitákat kiszorítják a parlamenti pucscsok s az obstrukciós hadjáratok, s ezekben a nagyszájúság, a szépszavúság, a jó tudó vagy a vastag bőr, a lélekjelenlét s az ötletesség, a minek alapján semmi köze a politikához: mind politikai szerepet játszik, s hasonlíthatatlanul nagyobb, mint játszana például meetingekké s referendumokká szétosztott és decentralizált törvényhozásnál, hol az egyik körre gyakorolt befolyást a másik kör meg nem érezné, s az élő szó befolyását ellensúlyozná a tollé. A politikai dilettantizmus, mely szép hang, kellő műveltség s jó származás folytán véletlenségből színészi vagy egyházi helyett politikai pályára lép, politikai szerepre akkor is emelkedhetnék, de döntő politikai befolyásra, politikai fogvatkozásainál fogva kikristályosodások megakasztójává, s társaságbeli összeköttetéseinél fogva kormányok buktatójává soha. A parlament számos ily példát mutat, viszont arra is van már példánk, hogy a sokaság csodálatosképen nem mindig a csillogó értéktelenség után indul; a szocialistáknak, például, szintén vannak üres szószátyáraik, de igazi vezetőik és igazítóik majdnem mindenütt az ő legkomolyabb, legtudósabb s legbecsületesebb embereik. A parlamentnek nincs munkája, a mit ne másutt végeznének — viszont a parlament jó, ha a munka eredményét meg nem hamisítja. A parlament tehát rossznak rossz, de hogy szükséges rossz volna, az nem egészen bizonyos.

III.

Érdekes megfigyelni, hogy a parlamentarizmus mai betegségeknek jó része a hagyományos parlamenti hang megbontásának formájában nyilatkozik. Kell abban valami lényegességnek lenni, hogy ama forradalmi átalakulással, melyen körülbelül száz év óta a beszéd hangja, a kifejezés módja, az előadás szintje, egyszóval a *tónus* általment: legkeservebben s erejének legtöbb veszteségével a parlament tartott lépést. Szószék, színház, tudomány, irodalom: mind hozzáalakult a roppant változáshoz, mely, ha egyelőre talán nem is hatalomba, de a beleszólo közönség sorába milliókat emelt olyanokat, kikre, mint közönségre, eddig legfeljebb a falusi pap gondolt. A demokráciának napjainkig talán az legértékesebb diadala, hogy megtörte, megfélemlítette s véres iróniájával állandóan alul tartja az előkelőség tolvajnyelvét, mely nemcsak arra volt jó, hogy — mint Talleyrand már iróniásan mondta — elrejtse a gondolatot, de arra is, hogy elrejtse, leplezze, avagy örök természeti törvény vagy az emberi közösség legelőkelőbb kivirágzása gyanánt tegye magasztossá és hozzáférhetetlenné a monopóliumot, a privilégiumot s a kizsákmányolást. A demokrácia kíméletlenül tépi le a tógát, a prémes bundát s a csipkekendőt, hogy megtalálja alatta a mezítelen érdeket, s nyelvbéli kifejezésünkbea is kíméletlenek lettünk — vagy egyenesen, gorombaságban, vagy közvetetten, irónia formájában. Az irodalom, mely ösztönszerűen a forma médiumát keresi, természet szerint inkább az iróniát választja, mint a gorombaságot; a romantikusok hiába vegyítették az iróniát arisztokrata és rekatholizáló velleitásokkal: voltaképpen másfél századja, hogy benne lappang az irodalomban, ma már valósággal uralkodó forma, s még a kezelői egyéni hajlandóságától is függetlenül állandó ellensége az arisztokráciának, mert állandó leszállítója az előkelőség ama gögijének, mely mögött mindig kizsákmányolás lappang. Nos, a míg ez az irónia maga is finom és előkelő volt, a parlamentarizmus valahogy állta, s az angol parlamentarizmus fegyverei közt Foxtól Beaconsfieldig hasznos volt és diadalmas. De mióta az irónia vaskosabb, sőt mióta a gorombaság is szót kér a parlamentben, a parlamenti rend kilyukad bele. Egyszerűen: nem bírja, a házszabályok tehetetlenek vele szemben — viszont vannak immár jogos, mert eléggé megerősödött közönségbeli igények, törekvések és előrenyomulások, melyeknek e joguknál

s erejüknél fogva helyük lehetne a parlamentben, de a parlamenti rendnél és tónusnál fogva e helyet meg nem találják. Ez már megtörtént Bismarckkal is, kinek meg kellett engedni, hogy lovagszizmával tapodjon parlamenti rendet és tónust, és — ez mutatja a tónusnak s a parlamentarizmusnak esszenciális összefüggését: mindig egy csomó olyan jogot is eltaposott ezzel, melyet a parlamentarizmus lett volna hivatva erejében és épségében megtartani. De még inkább így van ez a demokrácia törekvéseivel. Vannak a társadalomban olyan nagy erők, melyek ellen ha csak a szó a fegyver, a szónak is nagyon erősnek kell lennie. A hazugságot, a gázságot, a törvénytípást, a kizsákmányolást s az alakosságot nevének kell nevezni, különben az eufemizmus redői közt menedéket talál. Bizonyos fajtája a hódolatnak s a tiszleletnek, melyet az uralkodó társadalom a maga érdekei biztosítására törvényben ráparancsolhat minden polgárra: a parlamenten belül nem lehet kötelező azokra, kik éppen e monopólium ellen akarnak küzdeni — viszont megszegésük az indulatok megfékezésére alakult parlamenti renddel még kevésbé fér meg, mint a büntetőtörvényvel. Felesleges halmozni a példákat, melyek megvilágítják, hogy a demokrácia mind nehezebben talál helyet a parlamenti tónuson belül, e tónus pedig csak aránytalanul csekély engedményeket tehet a demokrácia terjedésének.

Ez bizonyára külső, formaságbeli dolog, de végre is: maga a parlamentarizmus nem forma-e, s közjogi dolgokban a forma nem lényeg-e? Hiszen egy még sokkal külsőbb formaság: a parlament tárgyalási nyelve, kezd mindeneknél erősebb felrobbantója lenni a komoly és nemcsak forma szerint való parlamentarizmusnak. A sokaságnak a parlamentbe való özönlésével beözönlőnek oda a nemzeti igények is, s míg az imperializmus haladása mind különbözőbb rétegek számára tesz szükségessé közös parlamenteket, az úgynevezett nemzeti eszme haladása mind lehetetlenebbé teszi a közös tárgyalási nyelvet. Egyfelől az emberek azt is jogaik közzé számítják, hogy ne kelljen más nyelven tudniok, mint a magukén, — ez gyakran a demokrácia kérdése is, mert a szegény embernek joga van a parlamentbe jutni, de nincs módja nyelveket tanulni. Másfelől a nemzeti féltékenység tiltakozik a felsőbbbségi igények ellen, melyeket a köteles idegen nyelv révén az idegen fajta gyakorolna rajta. Ma még minden ír tud angolul s minden flamand tud francziául. De lesz idő, s nincs is oly messze, mikor joggalanság

lesz, megkövetelni az írtól, hogy angolul tudjon, és ostobaság az angoltól, hogy írül tudjon. Ám valamelyes megegyezés még képzelhető ott, a hol csak két nyelvről van szó. De vannak állami alakulások, melyeknek részeit gazdasági érdekek egymásra utalják és bizonyos dolgok tekintetében közös parlamentbe, — s ez érdekek e parlamentben egyensúlyban állhatnának, ha nemzeti mozzanatok ez egyensúlyt meg nem bontanák. Mentül több az alkotó elem, annál szükségesebb a közös parlament, de viszont annál inkább fizikai lehetetlenség a nyelv kérdésben való megegyezés, míg csak minden miniszter és minden paraszt nem lesz egy-egy Mezzofanti, s ha tudna is, akarna egy-egy Mezzofanti lenni. A nyelvnek, sőt, mint Francia-, Olasz-, Spanyol- és Németországban, a dialektusnak is esetleg bizonyos jogos partikulárizmust magában rejtő kérdése: meg lehet jósolni, hogy egy emberöltőn belül leküzdhetetlen akadályul áll majd a parlamentarizmus elé, melynek, ha nem bevallottan üres formaság, mégis csak lényeges föltétele, hogy az emberek egymást megértsék benne.

S nunc ad fortissimum. Ha a parlamentarizmus eddig ismert és gyakorlatba állított formái közül csak egy is megfelelőne abbéli rendeltetésének, hogy hű kifejezője legyen a közakaratnak s hű tükre a közönségbeli erőviszonyoknak: kellene egy parlamentnek lenni, mely még nem ismerkedett meg az obstrukcióval, beszámítván ebbe a fogalomba nemcsak az agyonbeszélést, de egyfelől a durva pofozkodást is, másfelől az előkelő bizottságbeli agyontanulmányozásokat. Ilyen parlament aligha akad pedig, ne feledjük el: arany-igazság, hogy nincs obstrukció, mely győzné szuszszal, ha a jól vagy rosszul értesült közvélemény nem fuj bele lelket. Ennek csak egy magyarázata lehet: az, hogy a mának erőviszonyain belül állandóan bontogatják szárnyukat a holnap erőviszonyai — s a parlament, mely az erőviszonyok bizonyos állandóságán épül, ez ingadozáshoz nem tud eléggé hozzásimulni. Ideális parlament az volna, melyet minden nap feloszlatnának s újra választanának. S ez volna, egyúttal, az ideális obstrukció is.

IV.

Párhuzamosan a panaszszal, hogy a parlament nem képes a nemzeti akarat kifejezésére, s ezzel egyben a közönség megvédésére, ugyanily erővel s gyakran ugyanazon ajkakon kél az ezzel ellenkező panasz is a parlament szeszélyeitől függő köz-

ponti kormányzat gyengeségéről, folytonosságának pártváltózásoktól való megszakítottóságáról, s ily módon a nagyobbszerű koncepcziókról való kényszerű lemondásáról. A porosz konfliktusos idők tipikus példája annak, a mi fajta tapasztalattal a mi bosnyák okkupációs ideink is szolgálnak, s minden újabb történet mutat rá példát nem egyet: hogy a nagy államférfiak legnagyobb koncepczióit, melyek számára a közvéleményt meg tudták volna nyerni, a parlamenttel szemben vagy nyílt erőszakkal, vagy a legnagyobb nyomás kifejtésével lehetett csak megvalósítani. Kezdve a III. Napoleon plebiszcitumán a mai svájci referendumig: nem kell azt hinni, hogy a képviseleti parlamentarizmus e korrektívumai csakis a népakaratnak a kormány nyomásával szemben való biztosítását szolgálják. Nem egyszer inkább arra valók, hogy hatalom és népakarat a parlament feje fölött találkozzék, annak akaratát kijátszva s a magáét parancsolva rá. Mentül többfélék és szédületesebbek az akarva- nem akarva a kollektivizmus valami alakja felé száguldó mai állam föladatai, annál szükségesebb, hogy a központi hatalom ne csak erős, de elhatározásaiban s intézkedéseiben mind szélesebb körben független és önálló lehessen. A fejlődés ama tipikus menete, mely régi fokoknak magasabb fejlettségű megismétlődésében áll, ritkán látszik meg szembe- szökőbben, mint az igényekben, melyeket a mai ország a mai kormányzat iránt támaszt. A mely kormányzat ezeknek jól megfelelően: voltaképp abszolút hatalmúnak kéne lennie, abszolútabbnak bármely czézárnál s napkirálnál, s ideális kormány az volna, mely abszolút hatalommal jelentene olyan államot, a mely minden osztályt magába zár. Bizonyos, hogy ily kormányzat számára nem segítség, hanem akadály a parlament, — aminthogy a legtöbb mai parlament sorsa azt mutatja, hogy a népképviselet nem egyéb többségalakító kohónál; mihelyest a többség megalakult: abszolúte uralkodik a parlamenten, mint a hogy a kebeléből kikerült kormány, a parlamenti vezérlet révén, abszolúte uralkodik a többségen. Modern, erős és népszerű kormányt nem a parlament esetről-esetre való elhatározásai kötnek, hanem köti pártjának és saját magának székfoglaláskor adott programmja, mely természet szerint csak nagy vonású és általános lehet. Erős központi hatalom, melynek ellenőrzésére és irányítására elegendők olyan általános utasítások, a minőket a választó szavazatával elfogadott program maga is megadna már a kormánynak, a melyet viszont

kormányra hini elegendő volna a plebiszcitum s uralomról leszorítani elegendő volna akármely javaslatát, főképp a költségkérőket, elvető referendum: ezekután voltaképpen mi szükség van arra, hogy e megválasztott parlament még működjék is, és a referendumban elfogadott javaslatot maga is elfogadjja?

V.

Itt egy perczre meg kell állanunk, s egy pillantással egybefoglalnunk e fejtegetés egymás mellé rakott mozaikdarbjait. Jól szemügyre véve a parlamentarizmus ellen tett jogos kifogásokat, három csoportba oszthatjuk azokat. Az egyik olyan fogyatkozásoké, melyek a parlament származásában, a maitól eltérő feladatai körül való alakultában gyökeredznek, *s melyektől ment lehet az olyan törvényhozó forma, mely a törvényhozás mai földataiból néne ki.* A másik csoport olyan nehézségeké, melyek, mint a nyelvzavar, az obstrukció s egyebek, szintén *nem a törvényhozást teszik lehetetlenné, csak a parlament útján valót.* A harmadik végre olyan bajoké, melyek — mint az, hogy a parlament munkáját az újságok, a népgyűlések, a bizottságok s a kormányok végzik; hogy kormány és közönség feloszlatással vagy reverzálisokkal, plebiszcitummal vagy referendummal igyekszik megkötni a parlament önkényét — a parlamentarizmuson belül beteges formák, de menten egészséges és célszerű módokká és formákká válnak, mihelyt a parlament médiumának kiküszöbölésével, *e formák kombinálásában és szerves összeforrasztásában próbáljuk látni azt a valamit, a mi a törvényhozás munkájában csődöt mondó parlamentarizmust fölváltsa.* Mint a hogy a közvetett, médiumon át való választási formát, mely valaha jó és célszerű lehetett, a mai fejlődés a lehető legegyszerűbb módon változtatta meg, a médium kiküszöbölésével: a modern fejlődés gyorsan közeledik — országja s annak fejlettsége válogatja, mily gyorsan — az idő felé, melyben a médiumon át való törvényhozást a közönség ép oly felesleges kerülő útnak érzi majd, mint érezte a médiumon át való választást, — s észrevénén, hogy a parlamentarizmus úgynevezett bajai nem egyebek, mint a parlament médiuma fölslegessé váltának tünetei s a helyébe kívánkozó új formának kiütődései: egyszerűen kiküszöböli majd a médiumot, a parlamentet, s helyébe teszi az új formát: az újságok, gyűlések, bizottságok, törvényhatóságok s egyéb hivatalos és nem hivatalos egyesülések és intézmények munkásságától megelőzött *népszavazást.* Szúrjuk közbe, hogy

ez előkészítő vagy rostáló intézmények közt nagyon jól el lehet képzelni a mai parlament valamiféle csökevény alakját, mint a hogy, megfordítva, a mai orosz abszolútizmus rendszerén belül az államtanács intézményében már meg van a parlament csirája. Mint elébb a modern kormánynál megláttuk, a modern törvényhozásnál is meg fogjuk látni a magasabb fokon való visszatérés fejlődési törvényét; ha a képviseleti törvényhozásra való áttérés okai alapján jórészt technikaiak voltak, a közlekedés, az elfoglaltság s egyéb okok nehézségeinél fogva mind lehetlenebbé válván, hogy, mint hajdanában, az egész közönség a maga személyében seregelhessen össze a törvényhozásokban: a technika, a közlekedés s a közműveltség mai fejlettsége már elképzelhetővé teszi a képet, melyet még nagyobb fejlődés természetessé és valósággá emelhet, hogy a közönség minden tagja a maga személyében vehessen részt a törvényhozásban. Ismerjük el, hogy ez távoli lehetőség, — de a ki ismeri Svájcot, Norvégiát és Svédországot, az újságolvasó parasztot, a klubba járó munkást, a telefonáló kofát, a parasztegyetemeket s a parlamentekbe küldött tömeges kérvényeket: nem utópista, ha egyebütt is ilyen fejlődést vár, e fejlődésnek pedig a népszavazásos törvényhozás felé való haladását. A mi magunk alkotmánytörténetében nem szembeszökő példa-e a nádori méltóság megszűnése, melyet nemcsak a felelős minisztérium tett feleslegessé, de még sokkal inkább a gyorsvonat, mely négy óra alatt repíti Budára a királyt vagy Bécsbe a minisztert? A mily vérmesség volna az állítani, hogy a törvényhozás közvetlen formája ma, mindenütt és minden átmenet nélkül megvalósítható, annyira süket a füvek növése iránt, a ki nem veszi észre, s ha nem hallja és látja, meg nem érzi, hogy a fejlődés e forma felé tart, mely intézményül együtt fog kikristályosodni azzal, a minek kezdetei a parlamentet bontogatni kezdik: az érdekkörök szolidarizálódásával s az összes osztályoknak az állami hatalomba való betelepedésével, — s melynek részletei olyan igazgatás és alkotmány-technikai problémák, melyeknek mai elképzelgetése utópia volna, de viszont kishitűség és naivság volna azt hinni, hogy e részletek nehézségén az egész szükséges fejlődés megakadhat.

VI.

Összegezzük: nem áll, hogy ne tudnánk mit tenni a megingó parlamentarizmus helyébe, sőt inkább az az igazság, hogy a parlamentarizmus megingatói közt legnagyobb erő épen amaz újabb kormányzati és törvényhozási forma, mely, fejlődőben, a helyébe kívánkozik. E forma vagy ez új alkotmány röviden és nagy általánosságban nagy hatáskörű és erős központi kormány, melylyel szemben törvényhozóul, ellenőrzőül, kormányon megtartóul vagy arról lebuktatóul általános népszavazás áll. A mai állapotokból kiinduló gondolkodás olyasfélekép képzelje ezt, mintha a mai svájcki referendum kivétel nélkül minden törvényjavaslatra kötelező volna, viszont a parlament vagy egyáltalában hiányoznék közvetítő alkotórészei közül, vagy nem volna egyéb az előkészítő, megbeszélő, bíráló vagy véleményadó testületek egyikénél. E formában a ma csak választáskor szavazó közönség szavazna le mindazon esetekben, melyekben ma a parlament szavaz — viszont törvényes és intézményes renddé válna, a mi ma csak kezdődő szokás, hogy a kormány vagy más kezdeményező kellő időben nyilvánosságra bocsássa az ő javaslatait, a mikhez hivatalból szóljon hozzá minden olyanféle testület, mint a milyenek a mai közigazgatási egységek, vármegyék, törvényhatóságok, kereskedelmi, ipari, ügyvédi, orvosi és munkás-kamarák, szövetkezetek és egyebek. Ezzel szükségképpen együttjár, hogy egyfelől a mai központi parlamentek ügykörének egy jó része átszálljon a különböző autonómiákra, másfelől, hogy míg a törvényhozás határozatai a maiaknál valamivel ritkább s nagyobb vonású utasítások, vagy pedig, ellenkezőleg, egész kódexek vagy nagy költségvetések volnának: a részletekben a jövendő kormánynak nagyobb elhatározási köre és szabadsága legyen, mint a maiaknak van. A testületeken kívül, melyek hivatalból kötelesek a javaslatokat tárgyalni *(s melyeknek, mint a mai érdekkörök szerint való csoportosulást mutató fejlődés sejteti, a jövendőben mind nagyobb és döntőbb jelentőségük lesz)*, tetszésük szerint tárgyalhatják a közdolgokat az újságok, a népgyűlések s a pártgyűlések, s mire a szavazás napja elérkezik, teljesen kialakult közvélemény tükröződhetik le abban. Az autonómiákra és községekre decentralizált helyi törvényhozás a maga körén belül ugyanúgy mehet végbe, mint a központi és általános . . . Ezek különben már részletek, melyekbe *ma* belemerülni, ismételjük: utópia, de melyeket, ha

képzeletünk akaratunk ellenére is tovább szövi e gondolatot, a teljes tudományos biztonság jogával építhetünk azon az alapon, hogy a jövő fejlődés a maihoz képest ezer technikai könnyebbséget, hasonlíthatatlanul műveltebb, szindikátusaiban, trusztjeiben, unióiban s kamaráiban fegyelmezettebb és tudatosabb emberanyagot, valamint — a munkaidő csökkentésén dolgozó mozgalmak folytán — több ráérő időt is ad e konstrukció számára, mely, fejezzük ki szabatosan: nem tolja el a törvényhozás és a végrehajtás mai határait, csak, egyfelől, megosztja a törvényhozás mai munkakörét a központi törvényhozás és az autonómiák között, a végrehajtásnak pedig, részletekben, a mainál nagyobb szabadságot ad. Ha azonban e sorok írójának magának is szabad ez ötletét tovább szőnie, szabadjon azt állítania, hogy a közönségnek s egyes embereinek ez intézményes törvényhozó munkássága aligha fog több idejébe kerülni, mint a mennyit egy mai műveltebb s biztos kenyereű polgárember idejéből elvesz a kávéházi és kaszinói politizálgatás, — s hogy ez alkotmány, melynek kiegészítésül ugyan föltétlenül nem szükséges, de melyen belül található helyet és hatáskört a mai fejedelmi vagy államfői hatalom is, minden mainál jobban megfelelne a mai elégedetlenség okán tompán forrongó ama kettős vágyakozásnak, hogy a törvényhozásban valóban a közakarat fejeződjék ki, s a kormány mégse legyen erőtlen, tehetetlen és kegykeresésre utalt.

A technikaiaknál sokkal komolyabb, nyomatékosabb s a felületes olvasónak is menten eszébe ötlő az ellenvetés, hogy ez alkotmányi formában vajmi kevés a biztosíték az ágyuktól és hadseregektől támogatott, s erejében s hatáskörében a maihoz képest meggyarapodott központi hatalom ellen. Való igaz — vajmi kevés volna: ma. De mint a hogy eddig fejlődött, a hadsereg is együtt fog fejlődni, alakulni és változni az állammal, a társadalommal s az ezeken belül való hatalmi viszonyokkal. Már a mai népsereg sem oly alkalmas eszköze a fejedelem minden akaratának, mint volt a régi zsoldos sereg, s a jövőendő nemzeti hadsereg vagy milícia vagy mi egyéb lesz, nem lesz oly alkalmas eszköze a központi kormány akaratának, mint a inai hadsereg a mai kormányzatoknak. Mint a jövőendő államban, a jövőendő hadseregben is mindnyájan benne leszünk. A hol pedig mindnyájan együtt vagyunk, ott csak egy akarat van: a mindnyájunké. Kézfenekvő ellenvetés volna, a mely így szólna: »Jó, fogadjuk el e képet jövőendő lehetőségül, de ismerjük el, Hogy csak ideálisan lehetséges, ideális állapotok közt, melyeket

a mi mai körülményeink s képzeletünket szolgáló adataink szerint csak egynyelvű és egységes nemzeti államok közelítenek meg, sőt nem is államok, csak egy állam: Franciaország. Ez mindenesetre az új forma ellen szól; ellene szól, hogy alapjában reakziós — ellenben a régi, a parlamenti forma mellett szól — minden tagadhatatlan fogyatkozásai mellett — az a valóság, hogy, mint a német birodalomban s Olaszországban: a központi parlament igazában egyetlen összefogója a centrifugális törekvésekkel teljes részeknek, vagy, mint a magyar birodalomban, nemcsak ez egység megőrzésének, de e megőrzés titkának: a magyarság vezérletének is egyetlen föltétele.«

Ez ellenvetéssel szemben tisztázzuk elsőbbsen is, hogy e fejtegetés a népszavazásos törvényhozást nem mint a parlamentinál föltétlenül jobbat ajánlja s nem izgat a mellett, hogy mindjárt és mindenütt tegyék e formát a mai parlamentek helyébe. Csak megállapítja, hogy, a hol a parlamentarizmus csődöt mond, s nem tud megfelelni hivatásainak: elképzelhető, sőt kínálkozó egy másik forma, mely e hivatásoknak jobban megfelelne és tulajdonképen szervesen növe ki a parlamentarizmusból, ahhoz képest igenis magasabb és tökéletesebb forma. A mi azonban az ideális körülményeket illeti: inkább az a szembeszökő, hogy míg a parlamentarizmus fennakad már a többnyelvűségnek olykor nevetségesen alárendelt mellékességein is: a vitatkozásban és izgatásban decentralizált, s csak a végső döntésben egészbe szoruló népszavazásos törvényhozás számára ily nehézségek nincsenek. De különben: semmi ok nincs meg nem engedni, hogy a hol a parlamenti formának hivatása van; a hol e hivatásának meg tud felelni s a valóságos erőviszonyok nem lyukasztják át a konstruált föltételeket, melyeken a parlament épül: ott csakugyan fölösleges a parlamentet azzal a magasabb formával fölváltani, mely életrevaló és erős természet szerint csak mint szükség- és erőviszonyok érlelte továbbfejlődés lehet. De szabadjon egy csepp kétséggel illetnünk az első hallásra megdönthetetlennek tetsző állításokat, akár a magyar, akár az olasz s a német központi parlamentekről. Szabadjon — elvont fejtegetés körén belül tekintetek nélkül való ridegséggel — megjósolnunk, hogy a hol a parlament úgynevezett választási geometriának a kikristályosodása: ott vagy megfelel a parlament a valóságos erőviszonyoknak, s akkor a geometria fölösleges, vagy nem felel meg azoknak, s ekkor a geometria igen, hamar tehetetlenné és hatástalanná válik majd — sokkal

hamarább, mintsem elegendő időt és respiriumot biztosított volna arra, hogy a mesterséges geometria hatása alatt a valóságos állapotok hozzá alakuljanak e mesterséges konstrukcióhoz. Világosabban szólva: a hol a valóságos erőviszonyok nem törek-szenek közös egység felé, ott nem a parlament fogja legyőzni e centrifugális törekvéseket, hanem e törekvések fogják megbénítani és felrobbantani a parlamentarizmust. A hol viszont a valóságos erőviszonyok egység felé igyekeznek, ott nem kell attól tartani, hogy a törvényhozás kézzelfoghatóan intézményes egységének híja partikuláris törekvéseket nevelne a centrális törekvések nyakára.

Nem kell eltagadni, hogy a mennyiben a népszavazáson forma ma egyáltalában elképzelhető: igenis csakis mint legtöbb dologban nemcsak országárszenkint, de talán községenkin t is decentralizált képzelhető — de ez nem jelent nagyobb veszedelmet, mint hogy a birodalmi törvényhozás nem foglalokzik ezer, sőt tízezer olyan aprósággal és lényegtelenséggel, a mi nem tartozik rá, s a leendő angol törvényhozás lemond majd arról a gyönyörűségről, melytől a mai angol parlament nem ér rá dolgozni: hogy minden lóvasutra és vízvezetékre ő adjon szabadalmat. Az olasz s különösen a német birodalmi parlament egység megtartó szerepe sem oly feltétlenül bizonyos. Nem bizonyos, hogy ama *reichsmüdigkeit*-ban, melylyel különben a délnémetiség sokkal feltűnőbben kaczerkodik, hogy sem nagyon mélyen érezné, nincs-e nagy része a poroszság kormány- és parlamentbeli szemmel látható s ily kézzel fogható intézményekben nagyon is kézzel fogható nem vezérletének, hanem valóságos uralmának? Ellenben bizonyos, hogy úgy az olasz, mint a német egység s így parlament alapja a népszavazás — Olaszországban az egységet megalakított plebiszciztum, a német birodalomban pedig a központi parlamentet kiküldő általános választói jogsultság — s hogy Bismarck, kinek az effélék iránt volt némi szimatja, nem magában a központi parlamentben, hanem az alján lappangó népszavazásban látta a német egység biztosítékát s a hagyományos német partikularizmus ellenszerét, azt világosan bebizonyította azzal, hogy a népnek megadta a jogot a parlament megválasztására, de a parlamentnek nem adta meg a jogot a kormány megbuktatására. A Bismarck birodalomalkító alkotmányának szkémája ugyanaz, a mi a mi konstrukciónké: plebiszciztum és erős központi kormány, — de míg a Bismarck kormányának erejét csakis a felelőtlenység adja meg: a parlament

médiától megszabadult alkotmány a felelős kormánynak hatásköre s önálló intézkedési szabadsága tágításával adhat nagyobb erőt és hatalmat, mely ép oly kézzelfogható s mindig látható megtestesülése lehet az erőviszonyokban megokolt birodalmi vagy állami egységnek, mint a hogy a plebiszcitum — az olasz és a német történelem bizonyága szerint — legbiztosabb módja az egységi törekvések kifejezésének. Annyira biztos és annyira erős, hogy semmi egyéb törvényhozási forma nem bírja el ennyire veszedelem nélkül azt a minden körnek, foglalkozásnak, résznek és érdeknek önállóságra és autonómiára való törekvését, mely napjainkban látszatra ellentétesen, valósággal párhuzamosan halad az egységesítő imperiális törekvésekkel. A társadalomnak s a gazdasági életnek szemünk előtt készülő jövő formájában: a kisebb-nagyobb érdekkollektivitásokra való megosztás, melyben az egységek keményen tudják akarataikat érvényesíteni, e kollektivitások a parlamenttel versenyeznének s azt végre felrobbantanák, míg a népszavazásnak eszközeül kínálkoznak s annak hatalmát nevelik.

S itt a felelet arra aurádra is, hogy az itt konstruált forma reakciós. Az állam s hatalma mentül több osztályt s kört zár magába, s ezek autonóm törekvései és egységei mentül számosabbak, annál szükségesebb és elkerülhetlenebb a központi vezérlet bizonyos önállósága s a mainál nagyobb ereje. De ha ma az államhatalom bennem avatkozását és ereje megkötöttségét kívánó liberális tanítások természetes védelme az állam hatalmán kívül maradtaknak vagy abba teljesen be nem jutottaknak azok ellen, a kik annak birtokosai (bár, igaz, a teljesen jogtalan osztályok már ma is az állam beavatkozásához menekülnek azok ellen, a kiknek emelkedésére az államot alakított osztályok féltékenyek): itt is, mint a hadsereg kérdésében, a kormányzó hatalom erejének veszedelmei együtt csökkennek az államot jelentők körének gyarapodásával és semmi veszedelme nem marad ott, a hol — s ez a népszavazásos alkotmány fő feltétele — minden osztály belül van az alkotmány sánczain. A *Republik, den Grossherzog an der Spitze*: ötletnek csak jó karrikatura volt, de valóságul beválhatik jó valóságnak.

Veigelsberg Hugó.